

TALABALARDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Jafarova Shaxrizoda

Osiyo Xalqaro Universiteti

Jismoniy madaniyat kafedrasi magistranti

email: shaxrizoda206@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda shaxmat o‘yinining ahamiyati ilmiy jihatdan yoritilgan. Zamonaviy ta’lim jarayonida talabalarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shaxmat o‘yini talabalarning intellektual salohiyatini oshirish, diqqatni jamlash va strategik fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita sifatida qaraladi. Tadqiqot davomida shaxmat mashg‘ulotlarining talabalarning mantiqiy fikrlashiga ta’siri ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilindi. Olingan natijalar shaxmat mashg‘ulotlari talabalarning mantiqiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: shaxmat, mantiqiy fikrlash, talaba, intellektual rivojlanish, diqqat, strategik fikrlash

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri zamonaviy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalashdan iborat. Globallashuv jarayoni va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi talabalardan nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirishni, balki mantiqiy fikrlash, strategik rejalashtirish va tahliliy yondashuv ko‘nikmalariga ega bo‘lishni ham talab etmoqda. Shu sababli talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mantiqiy fikrlash insonning aqliy faoliyatini tashkil etuvchi asosiy omillardan biri bo‘lib, u muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlash, turli variantlarni solishtirish va to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Talabalarda ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish ularning nafaqat o‘quv faoliyatida, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ta’lim jarayonida talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik vositalarni qo‘llash zarur [1].

Shaxmat o‘yini qadimiy intellektual o‘yinlardan biri bo‘lib, inson tafakkurini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu o‘yin strategik fikrlash, mantiqiy tahlil,

diqqatni jamlash va muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shaxmat bilan muntazam shug'ullanish talabalarning intellektual salohiyatini oshirish, ularning tahliliy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shaxmat o'yinida har bir yurish aniq rejalashtiriladi, raqibning harakatlari oldindan tahlil qilinadi va eng optimal yechim topishga harakat qilinadi. Bu jarayon talabalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida shaxmat o'yinining ta'lim jarayonidagi o'rni tobora ortib bormoqda. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxmat bilan shug'ullanish talabalarning diqqatini jamlash, xotirasini mustahkamlash, analitik va strategik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, shaxmat o'yini muammoli vaziyatlarni hal etish, qaror qabul qilish va o'z harakatlari uchun mas'uliyatni his etish kabi psixologik sifatlarni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlarda shaxmat o'yini ta'lim tizimiga integratsiya qilinib, o'quvchilarning va talabalarning intellektual rivojlanishini ta'minlashda samarali pedagogik vosita sifatida qo'llanilmoqda. O'zbekistonda ham shaxmat sportini rivojlantirish va uni yoshlar o'rtasida ommalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim muassasalarida shaxmat to'garaklarining tashkil etilishi talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish va ularning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda [2].

Mazkur tezisning dolzarbligi talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda shaxmat o'yinining o'rni va ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qilish, shaxmat mashg'ulotlarining talabalarning intellektual rivojlanishiga ta'sirini aniqlash hamda ta'lim jarayonida shaxmatdan samarali foydalanish imkoniyatlarini yoritish zarurati bilan belgilanadi. Shaxmat orqali talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish ularning intellektual salohiyatini oshirish va har tomonlama yetuk mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Shaxmatning talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi o'rni

Shaxmat o'yini talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali intellektual faoliyat turlaridan biri hisoblanadi. Mazkur o'yin jarayonida talaba har bir harakatni oldindan rejalashtiradi, turli kombinatsiyalarni tahlil qiladi va optimal qaror qabul qilishga intiladi. Bu esa uning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, muammoli vaziyatlarga nisbatan to'g'ri yondashuvni shakllantiradi. Shaxmat bilan muntazam shug'ullanish talabalarning sabab-oqibat bog'lanishlarini anglash, strategik rejalashtirish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Shaxmat o‘yinida har bir yurishning o‘ziga xos maqsadi va strategiyasi mavjud bo‘lib, talaba har bir qarorni qabul qilishdan avval bir nechta variantlarni tahlil qiladi. Bu jarayon talabaning tafakkur faoliyatini faollashtiradi va uning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, shaxmat o‘yini talabalarning diqqatini jamlash, xotirasini mustahkamlash va tezkor fikrlashini rivojlantirishga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Natijada talabalarning o‘quv faoliyatida ham yuqori natijalarga erishish imkoniyati ortadi.

Shaxmat mashg‘ulotlarining talabalarning intellektual va psixologik rivojlanishiga ta‘siri

Shaxmat mashg‘ulotlari talabalarning nafaqat mantiqiy fikrlashini, balki ularning psixologik va intellektual rivojlanishini ham ta‘minlaydi. O‘yin jarayonida talaba mustaqil ravishda qaror qabul qiladi, o‘z harakatlari uchun mas‘uliyatni his etadi va har bir vaziyatni chuqur tahlil qilishga intiladi. Bu esa talabaning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish va uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirishga xizmat qiladi [3].

Shaxmat o‘yini diqqatni jamlash va sabr-toqatni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Talaba o‘yin davomida diqqatini uzoq vaqt davomida bir nuqtaga qaratishi, raqib harakatlarini kuzatishi va o‘z strategiyasini ishlab chiqishi zarur. Bu jarayon diqqat barqarorligini oshirib, talabaning psixologik barqarorligini mustahkamlaydi. Shuningdek, shaxmat o‘yini g‘alaba va mag‘lubiyatni to‘g‘ri qabul qilish, emotsiyalarni boshqarish va stressli vaziyatlarda o‘zini tutish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Zamonaviy ta‘lim tizimida shaxmat mashg‘ulotlarini tashkil etish talabalarning intellektual salohiyatini oshirish bilan birga ularning psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shaxmat orqali talabalarda strategik fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shu sababli shaxmat mashg‘ulotlarini ta‘lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarning har tomonlama rivojlanishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega [4].

Xulosa va tavsiyalar

Xulosa qilib aytganda, shaxmat o‘yini talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda samarali pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Shaxmat bilan muntazam shug‘ullanish talabalarning analitik va strategik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, diqqatni jamlash, xotira va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘yin jarayonida turli vaziyatlarni tahlil qilish, eng optimal qarorni tanlash va harakatlarni rejalashtirish talabalarning mantiqiy tafakkurini mustahkamlashga xizmat qiladi. Natijada shaxmat mashg‘ulotlari talabalarning nafaqat intellektual, balki psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Shaxmat mashg'ulotlari talabalarning diqqat barqarorligini oshirish, muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatini rivojlantirish va emotsional barqarorligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, shaxmat o'yinida g'alaba va mag'lubiyatni boshdan kechirish talabalarda sabr-toqat, o'zini boshqarish va stressga chidamlilik kabi psixologik sifatlarni shakllantiradi. Bu esa ularning o'quv jarayonida va kelajakdagi kasbiy faoliyatida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish maqsadida quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- ta'lim muassasalarida shaxmat mashg'ulotlarini muntazam tashkil etish;
- shaxmatni fakultativ mashg'ulot va to'garaklar orqali talabalarning o'quv faoliyatiga integratsiya qilish;
- shaxmat orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish;
- talabalarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda shaxmat mashg'ulotlarini tashkil etish;
- shaxmat musobaqalari va intellektual turnirlarni tashkil etish orqali talabalarning qiziqishini oshirish.

Kelgusida shaxmat o'yinining talabalarning mantiqiy fikrlash va intellektual rivojlanishiga ta'sirini chuqurroq o'rganish, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida shaxmat mashg'ulotlarini takomillashtirish hamda uni ta'lim tizimida keng joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bu esa talabalarning intellektual salohiyatini oshirish va ularni har tomonlama yetuk mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Groot A.D. *Thought and Choice in Chess*. Amsterdam: University Press, 2018.
2. Krogus N. *Psychology in Chess*. London: Batsford Publishing, 2017.
3. Gobet F. *The Psychology of Chess*. London: Routledge, 2019.
4. Fine R. *The Psychology of the Chess Player*. New York: Dover Publications, 2015.